

Johan
Huiizinga

Kultúra
Nizozemska
v 17. storočí

Johan
Huiizinga

**Kultúra
Nizozemska
v 17. storočí**

európa

Edíciu modernej nizozemskej literatúry
Tulipán vedie Adam Bžoch

Johan Huiizinga

EDÍCIA
TULIPÁN

zväzok 8

This publication has been made possible with the financial support from the *Nederlands Letterenfonds* and Slovak Ministry of Culture.

Táto kniha vyšla vďaka finančnej podpore *Nederlands Letterenfonds* a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

The epilogue is the result of the project implementation: European dimensions of the artistic culture in Slovakia supported by the Research & Development Operational Programme funded by the ERDF.

Doslov vznikol vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj pre projekt: Európske dimenzie umeleckej kultúry Slovenska (ITMS: 26240120035), spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Johan Huizinga: Kultúra Nizozemska v 17. storočí

Copyright © Johan Huizinga 1941

Preklad © Adam Bžoch 2011

Doslov a vysvetlivky © Adam Bžoch 2011

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2011 visual communication

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2011

Ako ôsmy zväzok edície Tulipán vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2011

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89111-78-7

PREDSLOV

V januári 1932 som predniesol v Kolíne nad Rýnom na pôde Nemecko-nizozemského inštitútu tri prednášky o našej kultúre sedemnásteho storočia. Inštitút ich vydal pod názvom *Holländische Kultur des siebzehnten Jahrhunderts. Ihre sozialen Grundlagen und nationale Eigenart* (Jena, Eugen Diederichs Verlag, 1933). Odvtedy sa ma opakovane pýtali, či sa tá knižka objaví aj v nizozemčine, ja som však zakaždým odpovedal: prednášky boli napísané pre nemecké publikum; pre našich krajanov obsahujú príliš veľa známeho a príliš málo nového. Zvláštne okolnosti ma túto jar priviedli k rozhodnutiu, aby som vyhovel novému podnetu a spracoval štúdiu pre nizozemského čitateľa. Pri tomto spracovaní som síce verne nasledoval pôvodný text, no predsa len som z neho spravil čosi úplne iné tým, že som na niektorých miestach vypustil, čo je známe a inde zas pridal, čo mohlo poslúžiť na zvýraznenie alebo doplnenie, takže nové dielo narástlo oproti tomu z roku 1932 takmer dvojnásobne, i keď som sa usiloval pridržovať pôvodného zámeru: nemalo byť ničím iným než krátkym náčrtom. Kto by chcel porovnávať, našiel by len tu a tam priamo preloženú vetu. Ak by aj čitateľ občas narazil na nejaký posun či zmenu perspektívy alebo názoru – tým lepšie.

Určité ťažkosti pre mňa predstavoval názov knihy. Keby som „kultúru Holandska“, ako musí byť evidentné, nahradil „nizozemskou kultúrou“, zrejme by som si dostatočne jasne želal hovoriť nielen o kultúre, ktorá prekvitala v Republike siedmich zjednotených provincií, a vtedy by mi právom vyčítali, že som sa v knižke takmer vôbec nezmienil o Brabantsku a Flámsku. Aby som sa vyhol nedorozumeniu, zvolil som si preto nasledujúci názov. Keď hovoríme o sedemnástom storočí, spájame v pojmoch „nizozemský“ a „Nizozemie“ do jedného celku sever i juh, zatiaľ čo pod pojmom „Nizozemsko“ nebude nikto rozumieť nič iné než našu vlasť v užšom slova zmysle, pripomienku slávnej republiky, ktorá na hrobch otcov vlasti zapustila v slobode korene ako štátny útvar, vyznačujúci sa mnohými nedostatkami, a hoci v tejto podobe pretrval v dejinách len okolo dvesto rokov, boli to dejiny, ktoré sú dôležitejšie než život jednej ríše a ich jestvovanie si udržalo význam po mnoho vekov.

OBSAH

I. kapitola8

Ako sa mohla stať táto krajina územím, ktorého kultúra hneď po svojom zrode vyvrcholila vznikom štátu a národa? Zhoduje sa táto kultúra s pojmom baroka? Základy a predpoklady rozkvetu. Položenie a kvalita pôdy. Územná obmedzenosť. Nerovnomerný podiel provincií na kultúrnom procese. Faktor moreplavby a vnútrozemských vôd. Prevaha mestského živlu. Relatívne malý počet veľkostatkov. Sedliaci a šľachta. Duchovenstvo ako slabo zakorenený stav. Prevládajúci obchod. Od obchodného stavu k patriciátu. Voja proti Španielsku ako faktor, ktorý nespomalil rozvoj obchodu. Archaické, dokonca stredoveké predstavy o národnom hospodárstve. Najprv zastaraná, neskôr progresívna organizácia výroby. Preškolenie merkantilizmu. Rozmach výroby na úkor cechového systému. Prevaha Holandska. Absencia a zlyhanie centralizmu. – Konzervatívna politika republiky. Úzky kruh vlády a správy. Vzájomná odtrhnutosť Severu a Juhu. Utrechtská únia. Provinciálna suverenita. Miestodržiteľský systém. Stavý. Penzionár. Politika blahobytu a mieru. Oranžskí. Náskok republiky pred ostatnými európskymi krajinami. Strata tohto postavenia.

II. kapitola30

Spoločenská charakteristika národa. Slabo vyvinutý zmysel pre militarizmus napriek dlhým a častým vojnám. Množstvo cudzincov vo vojsku. Služba na mori ako sociálny tmel. Vojny na mori a na súši v zrkadle umenia. Život na miestodržiteľskom dvore. Oranžskí a mestská šľachta. Vidiecka šľachta. Život patriciátu. Amsterdam. Strata urbánnej krásy. Sila a pýcha miest. Vágne hranice mesta. Regent ako mešťan. Konzumenti a producenti kultúry. Strata starej ľudovej kultúry. Strelnica a komora rétorov. Antické vzory skrášľujúce život. Constantijn Huygens ako sociálny typ. Maliari a básnici. Prevaha malieb a grafič ako dôsledok skromných sociálnych pomerov. Všadeprítomnosť malby.

III. kapitola42

Náboženský život stiera čiastočne hranice stavov. Kazatelia a verejná mienka. Podiel kalvinizmu na našej kultúre. Calvinizmus nie je štátnym náboženstvom. Ďalšie rozšírenie reformácie. Katolíci a ostatné skupiny protestantov. Mennoniti. Židia. Víťazstvo protiremonštrantov ako sociálny a kultúrny kompromis. Porovnanie s Anglickom. Cirkev a univerzity. Cirkev a ľudová kultúra. Calvinizmus a umenie.

IV. kapitola54

Ludia a veci. Jednoduchosť a pokoj. Čistota. Odras každodenného života v literatúre. Constantijn Huygens. Jacob Cats. Bredero. Hooft. Vondel. Hugo de Groot. Význam a funkcia literatúry. Vzostup prírodných vied. Christiaan Huygens.

V. kapitola69

Čo ľudia hľadali a videli vo výtvarnom umení? Pretrvávajúce primitívne názory na umenie. Radosť z farby a línie. Záujem o vlastné vyobrazenie. Záujem o témy. Ciele maliarstva. Zbierka. Prvoradá nie je záujem o majstra, ale o tému. Pociťovanie krásy. Vernosť prírode. Zmysel tém. Funkcia maliarstva obmedzuje rozmer diel, fantáziu i témy. Biblické zobrazovanie. Realizmus? Frans Hals. Vermeer. Krajinka. Stať sa maliarom. Umenie tlače. Grafik a jeho neviazanosť na štýl a konvencie. Hranice Rembrandtovho génia. Jeho fantázia. Grafiky. Rembrandt a barok. Sochárstvo. Architektúra. Domy s priečelím. Sakrálné stavby. Radnice a podobne. Veže. Veduty miest. Víťazstvo cudzieho vzoru.

VI. kapitola88

Koniec obdobia rozkvetu. Čo spôsobilo pokles vysokej kultúrnej kvality? Napodobňovanie Francúzska? Ešte raz: Nizozemsko a štýl epochy. Klasicizmus. Ochabnutie vkusu a schopností. Veľký úpadok. Próza. Zmeny v duchovnej oblasti. Vyschnutie viery. Veľký pokoj. Život na vidieku. Rentieri. Spánok osemnásteho storočia. Často podceňovaná hodnota kultúrnych ziskov osemnásteho storočia. Zlaté storočie?

Vysvetlivky prekladateľa95

Johan Huizinga a jeho vízia nizozemskej kultúry 17. storočia (A. B.).....104

Keby sme chceli súčasného priemerného Holanďana podrobiť skúške zo znalostí historického vývinu našej kultúry sedemnásteho storočia, zrejme by vysvitlo, že zásoba jeho pozitívnych predstáv o tomto predmete pozostáva z veľkej časti z dojmov, získaných na základe výtvarného umenia. Iste, niekto by sa azda prejavil ako sčítaný vo Vondelovom diele, iný zas v diele Hoofthovom, a tretí dokonca v Spinozovi a všetci by si pospomínali zo školských čias alebo z prečítaných kníh na veľké mená princov a štátnikov, námorných hrdinov a služobníkov Východoindickej spoločnosti, avšak chápanie podstaty štátnych inštitúcií alebo štruktúrovaný mentálny obraz priebehu udalostí by boli zrejme slabé a vágne. A čo by chýbalo z bohatstva a presnosti všeobecnej predstavy, to by v mnohých prípadoch zrejme len veľmi nedostatočne vyvážila určitá oboznámenosť s výtvarným umením, pretože z podstaty vecí vyplýva, že by išlo len o istý počet najznámejších majstrov. Dokonca aj ten najcennejší poklad umenia a zároveň histórie, akými sú kresby a rytiny, patrí zrejme len do sféry záujmu uzavretého okruhu odborníkov.

Keby sme sa rozhodli uplatniť náš pomyselný test na 19. storočie a zašli by sme až do čias Everhardusa Johanna Potgietera a Jacoba van Lennepa, nepochybne by dopadol úplne inak. Znalosť predovšetkým politických dejín vlastnej krajiny bola v pokolení, narodenom okolo roku 1840, hlbšia a konkrétnejšia, než u dnešných generácií. Toto pokolenie poznalo nepochybne lepšie aj niektoré kapitoly z literárnej histórie. Celok vlasteneckej minulosti, tvorený postavami a udalosťami, bol vtedajším duchom bližší, než tým dnešným. V dejinných predstavách 19. storočia zaujímal pritom prvok výtvarného umenia ešte veľmi podradné postavenie. Máme tu dočinenia s veľmi všeobecným javom duchovného posunu, ktorý platí pre celý svet a pre celé dejiny: duch postupne získal toľko látky a príležitostí k rýdzo vizuálnemu vnímaniu minulosti, až to vyzerá, akoby bolo čítanie a myslenie o tejto minulosti vydané napospas úpadku. Pokúsime sa tu vyhnúť tak dnešnému jednostrannému estetickému, ako aj voľakedajšiemu jednostrannému politickému pohľadu tým, že si za predmet stanovíme kultúru v širokom zmysle slova.

Nizozemská kultúra sedemnásteho storočia je minulou, teda abstraktnou veličinou, ktorá je však naplnená životom a rôznymi

formami, takže predstava o nej vôbec nepôsobí abstraktne. Keď chceme zaostriť pohľad na túto veličinu, najlepšie spravíme, ak si za východisko zvolíme bod, z ktorého vyviera všetko poznanie. Týmto bodom bude úžas nad tým, že tento život bol kedysi skutočný. V našom prípade bude tento úžas veľmi bezprostredný. Ako je možné, spýtame sa hneď, že také malé a pomerne odľahlé územie mladej republiky, akou bolo Nizozemsko, mohlo v Európe sedemnásteho storočia nadobudnúť ako štát, ako obchodná mocnosť a ako žriedlo kultúry také prednostné postavenie? Zdá sa nám viac či menej pochopiteľné, že takéto čestné miesto centra, vyžarujúceho kultúru, pripadlo Aténam a Florencii, Rímu a Parížu; ale ako mohla získať načas takúto ústrednú funkciu malá vodná krajina, ktorá sa rozprestiera len od rieky Ems a priepľavu Vlie po Maasu a Šeldu?

Týmto faktom sa však zázrak nevyčerpáva. Pretože hneď nasleduje druhá otázka: kde inde jestvuje príklad národnej kultúry, ktorá dosiahla bezprostredne po zrodení štátu a národa svoj vrchol? Ani na okamih nesmieme zabudnúť, že sto, ba dokonca ani päťdesiat rokov pred Rembrandtovým narodením ešte neexistoval nizozemský národ v tom zmysle, v akom ho chápeme na tomto mieste. Hoci z piesní geuzov zaznieva vášnivé národné sebavedomie, v tom istom čase sa Viliam Oranžský lopotne a zatiaľ takmer bez akýchkoľvek vyhliadok usiloval o podobu, v ktorej by sa mohol štát Nizozemcov nejako presadiť. On sám sa jeho zrodu nedožil a v rokoch 1584 až 1588, v tom čase plnom úzkostí, ešte nikto nevidí, čo týmto oblastiam prinesie osud. Ale odrazu je tu mladý, nový štát, ktorého nedokonalým základom je utrechtská únia, a tento štát vznikne z torza bohatých oblastí Nizozemia, ktoré kedysi spojili Burgundania a neskôr ich obsadil Karol V.

Mladé spoločenstvo má pred sebou najnaliehavejšiu a zdanlivo beznádejnú úlohu vojenského oslobodenia. Ešte stále, z roka na rok, závisia jeho životné šance od postupného dobývania malých miest, akými sú Breda, Delfzijl, Geertruidenberg, Nijmegen, Zuften či Groningen. V tých časoch sa zároveň podnikajú výpravy do polárnych oblastí a do Východnej Indie, každým dňom sa vzmáha amsterdamský obchod, rozvíja sa medzimestská lodná doprava na Zuiderzee a štát i národ nadobúdajú pevnú, silnú formu. Formu, ktorá im je príužka – ak by sme sa osmelili nesúhlasiť s dejinami. To, že skvelé Brabantsko a zaťaté Flámsko nemohli republike spočiatku poskytnúť viac, než *ver sacrum* ľudovej sily v podobe vyst'ahovalcov, a neskôr, oveľa neskôr, zlomky území, ktoré im republika vytrhla dobytím – zostáva osudom krajiny, na

ktorý sa môžeme sťažovať, môžeme ho chápať, pokiaľ sa dá osud pochopiť, no nemôžeme ho zmeniť. Štát a národ našej republiky sa stali samostatným štátom i národom. A na tomto úzkom území sa bezprostredne po zrode a ani nie v priebehu jedného storočia tísnu vedľa seba veľké postavy štátnikov, vojvodcov, námorných hrdinov, maliarov, básnikov a učencov, zakladateľov svetového obchodu a moci na Východe a na Západe. Dá sa azda menovať nejaký iný národ, ktorého národná kultúra by vyvrcholila tak rýchlo po jeho zrode?

Náš úžas nad touto skutočnosťou by bol azda o čosi menší, keby by sme mohli zároveň konštatovať, že nizozemská kultúra tých čias bola najdokonalejším a najrýchlejším výrazom všeobecného charakteru sedemnásteho storočia v celej Európe. Pri lepšom pohľade však zistíme, že to tak nie je. Naopak, spomedzi krajín ako Francúzsko, Nemecko, Anglicko – ponechajme teraz bokom Taliansko a Španielsko – predstavuje krajina našich otcov nie exemplárny prípad, ale skôr vybočenie zo všeobecnej podoby vtedajšej kultúry, je to výnimočný prípad z mnohých hľadísk.

Čoraz väčšmi sa stalo zvykom nálepkovať formu kultúry, všeobecne rozšírenú v Európe sedemnásteho storočia, pojmom „barok“. Slovo „nálepkovanie“ je tu na mieste, a nešťastím je, že takéto nálepky idú ťažko dolu. „Renesancia“, „gothika“ (ktorú zámerne píšem s „th“, aby som dal najavo, že toto slovo nemá vo svojej podstate nič spoločné s kmeňom Gótov) ani „romantika“ neobišli o nič lepšie. Všetko sú to lacné umelecké prostriedky, ktoré zdanlivou zmysluplosťou a presnosťou zakrývajú nedostatok exaktného pochopenia. Tieto pojmy pred naším zrakom vyčarúvajú zdanie kompaktného pojmu určitej súvislosti a jednotu časového celku, v ktorej sa spájajú všetky javy jednej epochy, zatiaľ čo my takúto jednotu tušíme len vágne. Tieto pojmy sú však už nepostrádateľné, stali sa všeobecne platným duchovným platidlom, hoci stále zostáva otázne, akú má toto platidlo naozaj hodnotu. Slovo „barok“ v dnes používanom a veľmi všeobecnom zmysle je vlastne akýmsi duchovným *testimonium paupertatis*, a s touto myšlienkou ho chceme nateraz aj kvôli pohodlnosti používať. Uznávame tým, že dokonca aj vágne vedomie istej kultúrnej jednoty má určitú hodnotu.

Aké predstavy teda vzbudzuje slovo „barok“, ktoré chce vyjadriť celý štýl, celkovú podstatu sedemnásteho storočia? To závisí od toho, či myslíme skôr na začiatky alebo na koniec štýlového obdobia. Zatiaľ čo v ranej epoche to bola ešte najmä nespútaná bujnosť foriem a myšlienok, pestrá plnosť života, prihovárajúca